

LISÄÄ TULKINTOJA SOSIOLINGVISTIIKAN UUSISTA TULKINNOISTA

Vastaukseni Hanna Lappalaisen, Päivi Niemisen ja Johanna Vaattovaaran *Kirjoituksia sosiolingvistiikasta* -kirjan arvosteluun Virittäjässä 4/2000.

Koska arvostelu antaa kirjasta kokonaisuutena suopean yleisvaikutelman, en näe tarpeelliseksi puuttua kuin itseeni kohdistuneeseen, osin ansaittuun, osin teoreettisissa kysymyksissä kiistanalaiseen kritiikkiin.

Lähtiessäni kirjoittamaan artikkelia pidin tähtäimessäni klassisen, 1960-luvulla syntyneen labovilaisen sosiolingvistiikan ja uudemman, diskursiivisesti suuntautuneen sosiolingvistiikan kontrastia. Kuten aina suuntauksia kontrastoitaessa, erot korostuvat ja pienistäkin asioista tulee poleemisesti suuria. Varsinaisesti pyrin kuitenkin keskittymään juuri suuriin asioihin, suuntauksia erottavien teoreettisten ja metateoreettisten lähtöoletusten eroihin. »Yksinkertaistavuus», josta artikkelini saa moitetta, ei näin ole vain asenteeni poleemisuuutta vaan myös ja ennen kaikkea yritys päästä todellisten, teh-

tyjen tutkimusten taakse ja niiden taustalla vallitseviin oletuksiin, jotka vaikuttavat tutkimuskokonaisuuden (ei pelkästään tulosten vaan myös lähtöasetelmien) tulkintaan. Kukaan käytännön kielentutkimusta harjoittanut ei milloinkaan liene aidosti uskonut kielen olevan konkreettisella tasolla vaihteluton, puhujasta toiseen samana toistuva monoliittinen kokonaisuus; siksenpä näekään mieltä käydä etsimään kritiikkini kohteita Labovia laajemmalti, voidaanhan Labovilta löytää kaikki ne teoreettiset perusteet, jotka sitten tutkimuksesta toiseen sellaisinaan toistuvat. *Langue*, kielijärjestelmä, on korkean abstraktiotason yksinkertaistus, jonka avulla yritettiin ymmärtää kielen toimintaa. Mutta jos tämä yksinkertaistus sijoitetaan empiiriseen sosiolingvistiseen tutkimukseen, tehdään samalla — niin vähän kuin sitä eksplisiittisesti haluttaisiinkaan myöntää — empiriaan nähden erikoisia oletuksia puhunutta selittävän abstraktiotason luonteesta.

Arvostelijoitteni mukaan variaation »tutkiminen on ollut varsin tuloksellista ilman kielen ontologian uudelleen pohtimista». Tätä en kiistä: ohikiitävän hetken ajan ihminen pysyy hengissä hirressäkin. Jos kuitenkin teorian ja metodologian välille ei haluta ylitsekäymätöntä kuilua, joka lopulta tekisi tieteenteon mielettömäksi, teorian uudelleenpohdinta löydösten valossa ei ole vain mahdollista vaan välttämätöntä. Kuten artikkelissani totean, vaihtelua, joka sinänsä ansiokkaasti sosiolingvistiikassa nostettiin huomion keskiöön, ei saada sijoitetuksi sen paremmin kielijärjestelmään kuin puhuntaankaan kajoamatta nämä erot-tavan teorian perusteisiin tavalla, jonka seuraukset ovat vähintään yhtä kauaskantoisia kuin minun hahmottelemani. Vaarallisinta olisi silti jättää se kelluskelemaan metodien aavalle ulapalle teoreettisten valkamien ulottumattomiin: tutkimustuloksissahan on mieltä vain, jos ne sidostuvat ne selittävään teoriaan.

Tietenkään en kiistä näistä teoreettisista sudenkuopista piittamattomakaan tutkimuksen tuloksellisuutta, onhan lähtökohtanikin se, että sosiolingvistisen tutkimuksen *omat tulokset* osoittavat taustalla piilevän strukturalistisen kielenmallin heikkoudet. Näin variaation tarkasteleminen jotakin »normia vasten», kuten arvostelijani kertovat tehdyn, käy päinsä — vaikka kuinkakin rajallisesti — jos etukäteen tiedetään verrokinormin olevan tutkimuskohteen kannalta adekvaatti. Mutta miten se voidaan tietää? Strukturalistisen kielijärjestelmäajatuksen siirtäminen kielen realisaatioita, käytännössä siis puhuntaa, tutkivaan sosiolingvistiikkaan johtaa pahimmillaan siihen, että tutkimustulokset sanellaan jo tutkimusoletuksissa. Normia vasten tarkasteltaessa kadotetaan myös näkyvistä se, että variaatio itse asiassa koko ajan *luo* normeja, ei (vain) pura niitä. Kaikitenkin teorian ja käytännön joutuessa ristiriitaan *jotakin* on teh-

tävä: siirrytään siis reilusti abduktion ke-hään. Teorian — ehkä jopa metateorian — muuttaminen ei jää valinnaiseksi vaihtoehdoksi tai huomiseen siirrettävissä olevaksi ylellisyydeksi, vaan siitä tulee välttämätön pakko.

Labov, joka loi klassisen sosiolingvistiikan *teoreettisen* perustan — sikäli kuin sellaisesta lainkaan voi puhua erillään strukturalistisesta kieliteoriasta — ei vähimmässäkään määrin kyseenalaistanut Saussurelta perittyä jakoa kielijärjestelmään ja puhuntaan. Mutta jos järjestelmä strukturalistisessa teoriassa on sosiaalinen mutta autonominen, puhunta yksilöllistä ja ei-autonomista ja jos sosiolingvistiikka (metodina) havaitsee puhunnassakin sosiaalisen järjestelmän, teoria ja metodi ovat ristiriidassa. Perustaessaan variaation tutkimuksensa Saussuren strukturalistiselle mallille sosiolingvistit oikeastaan tekevät virheen, johon Saussure itse ei syyllistynyt: Saussure piti teoriasa seuraamuksineen vankasti kollektiivisella sosiaalisen merkityksen takaavalla tasolla, joka on määritelmällisesti puhunnasta riippumaton. (Aivan toinen kysymys on se, tarvitaanko järjestelmätasoa esitetyssä muodossaan lainkaan.) Sosiolingvistien tutkimuskohte sijoittuu tasolle, jota Saussure ei käsittele; silti kohteen annetaan ymmärtää käyttäytyvän kuten strukturalistinen teoria edellyttää.

Kaikkinaisen kielellisen vaihtelun reaalinen laajuus tuntuu jääneen kielitieteilijöille hämäräksi, toisin kuin vaikkapa päivittäin käsiin lakoavan arkitodellisuuden kanssa painiskeleville foneetikoille. Vaihtelun tuntemattomaksi jäämistä selittänee viime kädessä se, että kielitieteellisen tutkimuksen apukäsitteistö itsessään on varsin abstraktia. Niinpä morfologi pitää »reaalisena» tai »aktuaalisena» suomen essiivin sijapäätettä *-na*, vaikka näin esitettynä pääte koostuukin foneemeista, jotka jo voimakkaasti abstrahoiivat alla vallitsevaa todelli-

suutta. Abstraktioissa sinänsä ei ole hävetävää, koska ilman niitä ei tulla toimeen: on vain muistettava olla sekoittamatta niitä ja konkretiaa.

Asenne strukturalistisessa sosiolingvistiikassa onkin se, että kun järjestelmä on postuloitu, se voidaan unohtaa: se pysyy »siellä jossakin» takaamassa kaiken toimivan. Oleellisempi ja kiintoisampi kysymys on kuitenkin se, miten järjestelmä voi syntyä, olla olemassa ja vaikuttaa puhuja-kuulijoihin ja puhuntaan. Strukturalistit (klassinen sosiolingvistiikka mukaan lukien) näkevät variaation sinä *keskipakoisena* voimana, joka rapauttaa ja koko ajan uhkaa tuhota vallitsevan järjestelmän: niinpä vaihtelu muodostaa (kielenuikoista) selitystä vaativan ongelman. Tuskin mikään kuitenkaan on luonnollisempaa kuin vaihtelu! Jos viisi miljoonaa suomalaista pannaan tekemään jotakin, he tekevät sen kukin eri tavalla — tai jolleivät tee, *samankaltaisuudet*, eivät eroavuudet, vaativat selitystä. Mitä samankaltaisempaa tai keskinäisiksi samankaltaisuuksiksi ryhmittyneempää toiminta on, sitä vahvempia on selittävien tekijöihin oltava. Ei siis vaihtelu vaan kielijärjestelmä on selittämisen tarpeessa. Variaatio on vallitseva luonnontila, josta järjestelmää luovat *keskihakuiset* voimat auttavat nousemaan.

Tässä Cameronin (1990) astuu kuvaan. Syyni nostaa hänet esille kaikkien muiden nykysosiolingvistien joukosta oli se, että hän hahmottelee artikkelissaan sosiolingvistiikkaa, joka ei häkelly vaikkapa poliittisen korrektiuden (PC) tapaisen, järjestelmää tietoisesti muuttamaan pyrkivän intentionaalisesti keskihakuisten ilmiön edessä. Kielenhuolto, PC mukaan lukien, on kielijärjestelmää luovien keskihakuisten voimien jatkumon rationaalinen ääripää.

En näekään itseäni, kuten arvostelijat esittävät, varsinaisesti dialogistiksi tai volöšinovilaiseksi — metateoriani pohjautuu

pikemmin Peirceen ja Wittgensteiniin. Volöšinovin valitsin teoriakontrastiini ennen kaikkea siksi, että hänen asemoitumisensa pikemminkin kielitieteilijäksi kuin kielifilosofiksi sekä hänen valmiiksi kirjoitettu Saussure-kritiikkinsä — jonka sellaisenaan voin allekirjoittaa — tekee hänestä kielitieteilijälle helpommin lähestyttävän ei niinkään *metateoreetikkona* kuin *teoreetikkona*. En toki silti väitä dialogismin (ainakaan venäläisessä alkumuodossaan) tarjoavan kielitieteilijälle sellaista *metodologiaa*, johon strukturalismin näppärästi voisi päivittää. Metateoreettiset, teoreettiset ja metodologiset kysymykset kukin joutunee valitettavasti ratkomaan omalla tahollaan, silti nämä toisiinsa sidostaen. Vakavin virhe olisi jättää nämä välttämättömät tieteentekemisen tasot keskenään ristiriitaisiksi.

Osin kiistatta ansaitsemani, osin kovasti keskusteluttavan kritiikin keskeltä silmäni pistää epiteetti, jonka taas kerran havaitseen syyttä suotta ansainneeni: niin leppeä ja lauhkea ihminen kuin olenkin, aina vain minua provosoivaksi moititaan — hurjimillaanhan minua on (FiCLAn syksyn laivaseminaarissa) syytetty talvisodan syyttämisestä! ■

TOMMI NIEMINEN

Suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos

33014 Tampereen yliopisto

Sähköposti: *tommi.nieminen@uta.fi*

LÄHTEET

Cameron, Deborah 1990: »Demythologizing sociolinguistics». – J. E. Joseph & T. J. Taylor (toim.): *Ideologies of language* s. 79–93. London & New York: Routledge.